

Σταυρούλα Βελώνη

Βιβλιοθηκονόμος - Σχολή Καλών Τεχνών.

Βιβλιοθήκη Τμήματος Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών-ΑΠΘ

sveloni@vis.auth.gr

Γιώργος Χριστοδούλου

Βιβλιοθηκονόμος, Βιβλιοθήκη Τμήματος Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ. -ΑΠΘ

mmelib@jour.auth.gr

Stauroula Veloni

George Christodoulou

Librarians Aristoteles University of Thessaloniki

sveloni@vis.auth.gr, mmelib@jour.auth.gr

Αρχιτεκτονικός σχεδιασμός βιβλιοθηκών: μια αισθητική και λειτουργική προσέγγιση, τα διεθνή πρότυπα και η ελληνική πραγματικότητα
Architectural library design: an aesthetics and functional approach, the international standards and the Greek reality

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η αρχιτεκτονική βιβλιοθηκών είναι ένα θέμα που έχει απασχολήσει ελάχιστα την ελληνική βιβλιοθηκονομική κοινότητα, η οποία δεν ασχολήθηκε επισταμένα ή στις περισσότερες περιπτώσεις η αποψη της αγνοήθηκε παντελώς. Η επιτακτική ανάγκη να οργανώσουμε συλλογές παρέκαμψε το κτιριακό πρόβλημα, η λύση του όμως δεν είναι πολυτέλεια είναι ανάγκη. Σπάνια μιλάμε για το που και πως στεγάζονται αυτές οι συλλογές και ακόμα πιο σπάνια εκπονούμε μελέτες για κατασκευή ή ανακατασκευή βιβλιοθηκών. Το θέμα του χώρου και της αισθητικής του δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται αποσπασματικά και κατά περίπτωση ή ως ουτοπικό σύνδρομο. Η αρχιτεκτονική μορφή των βιβλιοθηκών πρέπει να μας απασχολήσει ιδιαίτερα εν όψη των νέων τεχνολογιών που έτσι κι αλλιώς αμφισβητούν ήδη τα όρια του χώρου της σύγχρονης βιβλιοθήκης. Η βιβλιοθήκη χωρίς τοίχους είναι μια πραγματικότητα. Το νέο προφίλ και η εικόνα της σύγχρονης βιβλιοθήκης δεν είναι όμως μόνο η web ιστοσελίδα της αλλά και ο φυσικός της χώρος. Οι φυσικές διαστάσεις του πληροφοριακού χώρου, δηλαδή του χώρου της βιβλιοθήκης, πρέπει να εξυπηρετούν τις πραγματικές, λειτουργικές και πληροφοριακές ανάγκες μιας βιβλιοθήκης που θα κληθεί στο μέλλον να διαδραματίσει ένα διαφορετικό ρόλο απ' ότι σήμερα.

Πολλά προβλήματα στέγασης, χώρου, αρχιτεκτονικού σχεδιασμού και αισθητικής αντιμετωπίζουν οι Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες και τα σπουδαστήρια τους αλλά σε παρόμοια κατάσταση βρίσκονται και τα άλλα είδη βιβλιοθηκών στην Ελλάδα σήμερα εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων. Παρατηρείται όμως ότι και αρκετά νέα κτίρια βιβλιοθηκών αγνοούν την αισθητική ή παραλείπουν βασικά πρότυπα κατασκευαστικής και λειτουργικής καταλληλότητας για φιλοξενία των συλλογών και των υπηρεσιών τους.

Στην εισήγηση αυτή θα παρουσιάσουμε τις σύγχρονες αντιλήψεις για την αρχιτεκτονική βιβλιοθηκών καθώς και τις αρχιτεκτονικές τάσεις που επικρατούν στον ελλαδικό χώρο. Μέσα από μια βιβλιοθηκονομική οπτική θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, να αναθεωρήσουμε και να προσδιορίσουμε το ρόλο μας σ' αυτόν ώστε να δοθεί βάρος στις απόψεις μας για το που και πως στεγάζουμε την γνώση και να βρούμε λύσεις που θα καλύπτουν τις νέες λειτουργικές και πληροφοριακές ανάγκες. Επίσης μέσα από θέσεις και αντιθέσεις ενός οργανωμένου αισθητικού πρίσματος θα επιχειρήσουμε να θέσουμε προβληματισμούς και να κάνουμε μια απόπειρα πρόβλεψης του αρχιτεκτονικού μέλλοντος των βιβλιοθηκών. Σ' αυτό το μέλλον βέβαια καλούνται να συνεισφέρουν όλοι: αρχιτέκτονες, interior designers, κατασκευαστές, συντηρητές και φυσικά οι βιβλιοθηκονόμοι, έχοντας μια άψογη επαγγελματική συνεργασία.

Λέξεις κλειδιά: Αρχιτεκτονική, Αρχιτεκτονικός σχεδιασμός βιβλιοθηκών, Αισθητική, Λειτουργίες βιβλιοθηκών. Κτίρια βιβλιοθηκών.

ABSTRACT

Library architecture is a subject that has barely concerned the Greek librarian community, which has not been seriously preoccupied with it or, in most cases, its opinions were totally ignored. The pressing need to organize the collections sidetracked the building issue, but the solution is not a luxury, it is a demanding need. We rarely talk about where and how these collections are being housed and even more seldom we elaborate on projects about the construction and reconstruction of library buildings. The space and aesthetics issue should not be faced fragmentarily and by case or as an utopical syndrome. The architectural form of libraries should seriously concern us in face of the new technologies, which anyway challenge the limits of the modern library. A library without walls is a reality. The new profile and image of the modern library is not only her web page but also its natural space. The physical dimensions of the information space, meaning the library space, should serve the real, functional and informational needs of a library that will be called in the future to play a different role than today.

Academic libraries and their departments confront many problems concerning the building, the space, the architectural planning and the aesthetics part but also the other libraries in Greece are in a similar situation, with some exceptions. It is noted that many new

library buildings ignore the aesthetics part or neglect basic constructional and functional standards for the accommodation of their collections and services.

In the paper we will present the modern concepts about library architecture and also the architectural tendencies which prevail in Greece. Though a librarian view we will try to approach the architectural design, to revise and to define our role in it in order to focus our views on where and how we deposit house knowledge and to find solutions that will cover the new functional and informational needs.

Also, thought positions and appositions of a well-organized aesthetics prism we will try to set issues and to make an effort to predict the architectural future of libraries. In this future of course all are called to contribute: architects, interior designers, constructors, preservers and certainly librarians, by having a flawless professional collaboration.

Keywords: Architecture, Library planning, Library design, Aesthetics, Library Functions, Library Buildings.

1. Εισαγωγή

Πρόθεσή μας δεν είναι η υπόδειξη της εκπόνησης μιας αρχιτεκτονικής μελέτης, ούτε καν οι αρχές της στρατηγικής του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού. Δεν θα παρουσιάσουμε μια ιστορία της αρχιτεκτονικής των βιβλιοθηκών, ούτε τις αρχιτεκτονικές μορφές των βιβλιοθηκών κατά εποχές, μορφολογικές ενότητες, τεχνοτροπίες, ούτε καν μια ποικιλία στυλιστικών ιδιωμάτων. Πρόθεση μας είναι να θέσουμε ερωτηματικά και να σκεφτούμε για την μελλοντική κτιριακή μορφολογία των βιβλιοθηκών μέσα από το πρίσμα της έκρηξης των νέων τεχνολογιών και να αναρωτηθούμε που στεγάζεται η γνώση στην Ελλάδα τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή και τι συμμετοχή έχουν οι βιβλιοθηκονόμοι σ' αυτή τη διαδικασία.

2. Αρχιτεκτονική

«Η αρχιτεκτονική δαιμονίζει και εξυμνεί κάποιο πράγμα. Γι' αυτό δεν μπορεί να υπάρχει αρχιτεκτονική όταν δεν υπάρχει κάτι που ν' αξίζει τον κόπο να εξυμνηθεί».

Ludwig Wittgenstein, 1889-1951.

Η αρχιτεκτονική είναι μια από τις καλές τέχνες, ανήκει στον τομέα των εικαστικών και οι αρχιτέκτονες είναι καλλιτέχνες. Εικάζω θα πει συμπεραίνω, τα συμπεράσματα τους υλοποιημένα τα βλέπουμε συνέχεια γύρω μας και τις προτάσεις τους, είτε είναι εικαστικές είτε όχι, τις ζούμε εκ των έσω και είμαστε αποδέκτες όλοι μας. Οι καλλιτέχνες γενικώς αντικατοπτρίζουν την κοινωνία που ζουν, αλλά ταυτόχρονα προέρχονται από αυτή. Η αρχιτεκτονική έχει άμεση σχέση με τον τόπο, το περιβάλλον, το ανθρώπινο σώμα και τον χώρο που καταλαμβάνει και αυτό δεν μπορεί να αλλάξει γιατί αυτή είναι βιωματική και

όχι εντύπωση. Τα αρχιτεκτονικά μανιφέστα' του 19ου και του 20ου κυρίως αιώνα, σχεδόν όλα, εξέφραζαν το κοινωνικό πρόσωπο της αρχιτεκτονικής. Η αρχιτεκτονική δίνει το στίγμα της ροής της εξέλιξης της κοινωνίας, θρυμματίζοντας τις παραδοσιακές έως τότε υπάρχουσες μορφές, εκφράζει το πνευματικό της περιεχόμενο στη νέα εποχή. Η μορφή είναι η έκφραση του πνευματικού περιεχομένου της, η αρχιτεκτονική όμως έχει τεχνική και η τεχνική δεν είναι τέχνη, είναι εφαρμογή γνώσης και πείρας. Η αρχιτεκτονική ως πνευματική δημιουργία και ως τέχνη πρέπει να ερευνά ελεύθερα την τέλεια έκφραση του περιεχομένου και της μορφής, στη συγκεκριμένη περίπτωση της μορφής των κτιρίων, είτε είναι δημόσιων όπως οι βιβλιοθήκες είτε ιδιωτικών.

Η τεχνική είναι ένα θέμα που αφορά τους μελετητές και τους ειδικούς. Εμάς τους βιβλιοθηκονόμους θα έπρεπε να μας απασχολεί εκτός από το περιεχόμενο της βιβλιοθήκης και η μορφή της, γιατί αυτά τα δύο πρέπει να έχουν άρρηκτη σχέση, κυρίως σε μια εποχή που το περιεχόμενο της δέχεται σοβαρές μεταβολές μέσω της τεχνολογίας.

Μέσα στα πλαίσια της επιβαλλόμενης παγκοσμιοποίησης τα εθνικά όρια των τεχνών, συμπεριλαμβανομένης και της αρχιτεκτονικής τέχνης, τείνουν να εξαφανιστούν, γι' αυτό δεν μπορούμε να μιλήσουμε για μια καθαρά εθνική σύγχρονη αρχιτεκτονική παραγωγή ούτε για ελληνικό αρχιτεκτονικό σχεδιασμό των βιβλιοθηκών μας. Η αλλαγή της μορφής των βιβλιοθηκών δεν αφορά μόνο τον ελλαδικό χώρο, αλλά στη συγκεκριμένη περίπτωση το ενδιαφέρον και η προβληματική μας θα στραφεί κυρίως προς αυτή την κατεύθυνση.

2.1. Παλιές και νέες ουτοπίες

Οι αρχιτεκτονικές «ουτοπίες» της γαλλικής επαναστατικής αρχιτεκτονικής του 18ου αιώνα², οι οποίες δεν μπορούσαν να κατασκευαστούν με τα μέσα της εποχής, σκιαγραφούσαν μελλοντικές αρχιτεκτονικές μορφές τόσο εύκολα πραγματοποιήσιμες σήμερα. Η τέχνη αναπόφευκτα πάντα έβλεπε μακριά και πάντα κατανοούσε τις μελλοντικές ανάγκες, μια και μπορούσε να οραματιστεί το νέο κόσμο. Η αλλαγή της αισθητικής αντίληψης ξεκινούσε από τα ουτοπικά κατά τα άλλα σχέδια και έφτανε να εδραιώνεται και να οριστικοποιείται στην πράξη με την εφαρμογή αυτών των σχεδίων και την υλοποίηση τους σε υπαρκτά οικοδομήματα. Η αρχιτεκτονική των βιβλιοθηκών κάλυπτε μέχρι σήμερα συγκεκριμένες ανάγκες. Οι ανάγκες όμως αλλάζουν και οδηγούν στην αναζήτηση νέων μορφών κατασκευής, αλλά και οι τεχνικές εξελίσσονται ώστε τα «ουτοπικά

7. CONRADS, Ulrich. *Μανιφέστα και προγράμματα της αρχιτεκτονικής του 20ού αιώνα*. Αθήνα: Επίκουρος, Τ 977.

2. ΛΑΒΒΑΣ, Γιώργος Π. *19ος - 20ός αιώνας: σύντομη ιστορία της αρχιτεκτονικής*. Θεσσαλονίκη: University Studio Pressa, 1986, σ. 27-38.

σχέδια» του παρελθόντος να φαίνονται απόλυτα λογικά, κατανοητά και εφικτά σήμερα. «Η αρχιτεκτονική της τεχνολογίας (high tech) αποτελείτο σύνδεσμο ανάμεσα στη μελλοντολογία της φανταστικής' αρχιτεκτονικής και στις τεχνικές δυνατότητες του παρόντος»

3. Αισθητική

Όλες αυτές οι αλλαγές οδηγούν σε νέες αισθητικές αντιλήψεις για το χώρο και σε μια επανεξέταση των θεμελίων και της μεθοδολογίας της αισθητικής. Αυτό σημαίνει ότι επανεξετάζουμε τις διάφορες δηλώσεις για τα «έργα τέχνης», όπως είναι τα σχέδια και τα έργα των αρχιτεκτόνων, από το σχόλιο του τυχαίου παρατηρητή ως το σχόλιο του επαγγελματία κριτικού και ειδικά τις παρατηρήσεις εκείνες που προκαλούν διαφωνίες. Οι μέθοδοι της αισθητικής και της αναλυτικής φιλοσοφίας αρχίζουν με τη μελέτη της «πρακτικής χρήσης». Στην αισθητική αναλυτές εξέτασαν όρους όπως «μορφή», «ύφος», «έκφραση», «αναπαράσταση», καθώς και τη λογική των διαφωνιών για ζητήματα όπως η αντικειμενικότητα της ομορφιάς, η σχετικότητα των κριτικών αξιολογήσεων, η σημασία της αλήθειας για την ποιητική αξία.⁵

Όταν μιλάμε λοιπόν για την αισθητική της αρχιτεκτονικής των βιβλιοθηκών, δεν θα μπορούσαμε να ξεφύγουμε από τον ορισμό του «ωραίου» και της «ομορφιάς» αλλά ακόμα και αυτοί οι ορισμοί επιδέχονται ανανέωση μέσω της συνεχόμενης δημιουργίας που είναι χαρακτηριστικό της ζωής και του ανθρώπινου πνεύματος.

3.1. Η Αισθητική στις ελληνικές βιβλιοθήκες

Τι είναι ωραίο;⁶ θέλουμε να έχουμε ωραίες βιβλιοθήκες, η αισθητική είναι πολυτέλεια ή η αισθητική δημιουργεί προβλήματα στη λειτουργικότητα; Δεν θα έπρεπε να υπάρχει διχασμός ανάμεσα στην αισθητική και τη λειτουργικότητα. Η καθαρή οργάνωση του χώρου, ο συσχετισμός εσωτερικής διάρθρωσης και εξωτερικής μορφής (forms follows function) θα έπρεπε να οδηγεί σε αποτελέσματα υψηλής αισθητικής και λειτουργικότητας ταυτόχρονα. Το πρόβλημα σήμερα είναι ότι η μορφή των βιβλιοθηκών δεν συμβα-

3. ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ, Δ. *Νεοελληνική αρχιτεκτονική*. Αθήνα: Μέλισσα, 1984.

4. «Ίσως νομίζετε πως η αισθητική είναι μια επιστήμη που μας λέει τι είναι ωραίο - πολύ γελοία άποψη για να τη σχολιάσει κανείς. Υποθέτω πως θα 'πρεπε να περιλαμβάνει και ποιο είδος καφέ είναι γευστικότερο». WITTGENSTEIN, Ludwig. *Αφορισμοί και εξομολογήσεις*. Αθήνα: Καρδαμίτσας, 1993.

5. BEARDSLEY, Monroe C *Η ιστορία των αισθητικών θεωριών*. Αθήνα: Νεφέλη, 1989, σ. 372.

6. Σημείωση: Οι αισθητικές θεωρίες από την αρχαιότητα έως σήμερα παρουσιάζουν το ωραίο από διαφορετική οπτική γωνία. Το ωραίο μεταμορφώνεται ανάλογα με την εξέλιξη της κοινωνίας και τροποποιείται κατά εποχές μέσα από τη μόδα και τα υποκειμενικά κριτήρια του γούστου. Θεωρούμε άστοχο να δώσουμε τον ορισμό του χωρίς να κάνουμε μια αναλυτική παρουσίαση τουλάχιστον από τον Αριστοτέλη μέχρι τον Wittgenstein.

δίζει με το περιεχόμενο της, ο διχασμός προέρχεται από τη μορφή που δεν καλύπτει ούτε τις τρεχούσες λειτουργίες και οδηγεί σε λανθάνουσες ή απύσους αισθητικές αξίες. Αλλά ακόμα και αν καλύπτονται πρακτικά οι λειτουργίες της, στην απρόσωπη πρακτική βιβλιοθήκη δεν μπορούμε να ζήσουμε παρά μόνο πρακτικά.

Το να παρακάμπουμε την αισθητική για χάρη της λειτουργικότητας είναι κάτι γνωστό για τα ελληνικά δεδομένα, το να την αγνοούμε όμως πλήρως πρέπει να μεταφραστεί διαφορετικά. Πολλοί θα πουν ότι οικονομικοί λόγοι είναι αυτοί που οδηγούν σε αντιαισθητικούς χώρους βιβλιοθηκών. Κύριος υπεύθυνος όμως είναι η παιδεία μας και η έλλειψη γνώσεων που οδηγεί στην άγνοια. Παιδαγωγικά ινστιτούτα έχουν εκπονήσει μελέτες που τα αποτελέσματα τους δείχνουν ότι σε τάξεις που ήταν «όμορφες», δηλαδή σε καλά οργανωμένους αισθητικά χώρους, οι μαθητές απέδιδαν περισσότερο, γιατί είναι γνωστό ότι η ευχαρίστηση δημιουργεί μία ζεστή οικεία ατμόσφαιρα που βοηθάει στη μάθηση. Η αισθητική του κτιρίου δίνει καλύτερο περιβάλλον εργασίας όχι μόνο στους χρήστες αλλά και στους εργαζόμενους. Οι νέοι φιλόσοφοι και οι άνθρωποι που ασχολούνται με την αισθητική, παίρνουν σοβαρά υπόψη τους τις απόψεις των σύγχρονων ψυχολόγων και κοινωνιολόγων. Εμείς εξακολουθούμε να έχουμε αίθουσες διδασκαλίας χωρίς αισθητική, βιβλιοθήκες χωρίς αισθητική, εκπαίδευση χωρίς αισθητική, είμαστε όλοι γνώστες και αδιαφορούμε προφασισζόμενοι οικονομικούς ή άλλους λόγους. Το να κλείνουμε όμως τα μάτια δεν σημαίνει ότι το πρόβλημα δεν υπάρχει, το πρόβλημα διογκώνεται περισσότερο.

«Η λειτουργικότητα και η αισθητική ενός χώρου συμβάλλουν αποτελεσματικά στην ποιότητα των υπηρεσιών που προσφέρονται»⁷. «Η ικανοποιητική αισθητικά μορφή έχει επίσης πρακτική αξία: διευκολύνει τη δημιουργία λειτουργικά άρτια συνόλων, αφού η τελειότητα της μορφής μαρτυρεί και την τελειότητα της εσωτερικής δομής της, καθιστώντας έκδηλα τα τυχόν σφάλματα».⁸

3.2. Αισθητικές αξιώσεις

Τα προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας και της ελληνικής παιδείας δεν θα μπορούσαν να μην επηρεάσουν και τις βιβλιοθήκες σε όλες τις εκφράσεις τους, παρ'όλα αυτά το κοινωνικό πρόσωπο της βιβλιοθήκης είναι μη αμφισβητήσιμο.

Μια ουσιαστικά ανεπτυγμένη κοινωνία πρέπει να εξασφαλίζει ευρεία, ολοκληρωμένη, συστηματική και πρόσφορη πρόσβαση και διαχείριση σε πηγές γνώσης με το ανάλογο αισθητικό περίβλημα.

7. ΜΙΧΕΛΗΣ, Παναγιώτης Α. *Η αρχιτεκτονική ως τέχνη*. Αθήνα: [χ.ό.], 1979, σ. 285.

8. ΣΦΑΕΛΛΟΣ, Χ.Α. *Αρχιτεκτονική: η μορφή της σκέψης στο φυσικό χώρο*. Αθήνα: Γνώση, 1991, σ. //.

Αποτελεί άραγε χαρακτηριστικό της ελληνικής κοινωνίας να μην έχει αισθητικές αξιώσεις και αυτό είναι κάτι που πρέπει να εξεταστεί ως κοινωνικό φαινόμενο; τη σύνδεση αισθήματος και νου αξιοποιεί η τέχνη και υποβοηθάει επιστημονικώς η αισθητική, γιατί εξευμενίζει την κριτικότητα του πνεύματος. Η αισθητική είναι ένα θέμα που μέχρι σήμερα ήταν αντικείμενο εξέτασης μόνο των αρχιτεκτόνων, σχεδιαστών εσωτερικού χώρου κ.λπ. Ο βιβλιοθηκονόμος είχε το ρόλο του μεσολαβητή προς τους σχεδιαστές-μελετητές, χωρίς όμως να έχει γνώσεις αισθητικής και αρχιτεκτονικού σχεδιασμού. Έτσι υστερούσε στη δυνατότητα συμμετοχής στο σχεδιασμό μέσω μιας κοινής γλώσσας. Χωρίς αρχές αισθητικής επικοινωνίας ή κριτικής αξιολόγησης πως θα βοηθούσε τους ειδικούς να συλλάβουν την ιδέα του περιεχομένου της βιβλιοθήκης; Πως θα κατα----- «πρακτική αξία» αν ο βιβλιοθηκονόμος δεν μπορεί να αντεπεξέλθει στην στρατηγική του σχεδιασμού της βιβλιοθήκης του;

4. Αρχιτεκτονικός σχεδιασμός βιβλιοθηκών

Η αρχιτεκτονική αντίληψη και πρακτική για το σχεδιασμάτων βιβλιοθηκών του 21ου αιώνα, ενόψει των νέων τεχνολογιών καλείται να διευρύνει τα πεδία έρευνας και οργάνωσης της. Καθώς ο ρόλος της βιβλιοθήκης σήμερα είναι διαφορετικός και η φυσική της υπόσταση, που δεν αμφισβητείται αλλά επαναπροσδιορίζεται μέσα από την εκμετάλλευση της τεχνολογίας της πληροφόρησης, την καθιστούν κέντρο παραγωγής και διάδοσης της γνώσης. Οι Ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες ως κέντρα μάθησης και διακίνησης της πληροφορίας εντάσσουν πολιτιστικές δραστηριότητες στις λειτουργίες τους, στηρίζουν την κοινωνική πολιτική τους μέσα από διάφορα προγράμματα, ανοίγουν προς τις τοπικές κοινωνίες και τονίζουν με κάθε τρόπο τον κοινωνικό τους ρόλο. Έχοντας σαν δεδομένο ότι το κτίριο της βιβλιοθήκης συνεχίζει να υφίσταται παρά τις εξελίξεις της πληροφορικής και ο φυσικός χώρος των βιβλιοθηκών δεν κινδυνεύει να εξαφανιστεί από τον εικονικό, δηλαδή από την Ιστοσελίδα της ή Virtual μορφή της, ο νέος σχεδιασμός των βιβλιοθηκών οφειλή να λάβει υπόψη του τον συνδυασμό του υλικού και του άυλου, δηλαδή του φυσικού χώρου και του κυβερνοχώρου.

Οι σύγχρονες αρχιτεκτονικές λύσεις και προτάσεις για τον σχεδιασμό των βιβλιοθηκών είναι πολλές και ενδιαφέρουσες. Άσχετα από την εξωτερική μορφή της βιβλιοθήκης, δηλαδή αν το κέλυφός της είναι φουτουριστικό, μινιμαλιστικό, νεοκλασικό ή άλλο, σε αυτό που τείνουν όλες είναι η απαίτηση να στηρίζουν τις λειτουργικές ανάγκες των βιβλιοθηκών: α) του φυσικού χώρου, β) του κυβερνοχώρου, γ) της σχέσης μεταξύ των δύο παραπάνω. Απ' αυτά τα τρία θα προκύψει η μορφή του κτιρίου και οι αρχές του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού. Ο διαχωρισμός της βιβλιοθήκης σε δύο μέρη, αυτό που θα υποστηρίξει την πρόσβαση στο σύνολο των διαθέσιμων πληροφοριών μέσω ηλεκτρονικής αναζήτησης και στο χώρο έρευνας, θα πρέπει να είναι σαφής, ορισμένος και καλά δο-

μημένος έτσι ώστε να διευκολύνεται η δημιουργία της γνώσης μέσω της έρευνας. Η τεχνολογία ήδη δημιούργησε τη συνύπαρξη του φυσικού και εικονικού χώρου διασφαλίζοντας τη διεύρυνση των δυνατοτήτων τους. Ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός πρέπει να εξασφαλίζει το περιβάλλον εκείνο που θα υποδέχεται την εξέλιξη και τον μετασχηματισμό. Το περιβάλλον πρέπει να εκφράζει το περιεχόμενο του κτιρίου και αυτό με τη σειρά του συντελεί στη μορφή του. Η κατανόηση της συνύπαρξης του δυναμικού με τον πραγματικό χώρο είναι οι αθέατες σχέσεις που οδηγούν στη νέα αντίληψη που πρέπει να έχουμε για τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό των βιβλιοθηκών. Τα όρια ανάμεσα στις λειτουργίες και τις δραστηριότητες του κτιρίου αλλάζουν συνεχώς θέση, με τις αλλαγές που προκύπτουν συνεχώς στην τεχνολογία αλλά και την κοινωνία, δημιουργώντας μια απροσδιόριστη περιοχή. Αυτή η απροσδιόριστη περιοχή στο χώρο της βιβλιοθήκης, καλείται να λύσει τα προβλήματα ευελιξίας του χώρου και επαναδιάταξης νέων υπηρεσιών και λειτουργιών που προκύπτουν σε έναν ζωντανό οργανισμό συνεχούς εξέλιξης και αναπροσαρμογής όπως είναι η βιβλιοθήκη. Οι αρχιτέκτονες, οι βιβλιοθηκονόμοι και οι λοιποί πρέπει να κλιθούν, συνεργαζόμενοι, να προβλέψουν μελλοντικές ανάγκες και αλλαγές που θα προσδιορίσουν τις λειτουργίες που θα προκύψουν.

Υπάρχουν διεθνείς και εθνικοί οργανισμοί, όπως το American Institution of Architects (AIA)⁹ κ.α., που ασχολούνται με θέματα αρχιτεκτονικού σχεδιασμού βιβλιοθηκών καθώς και μια πληθώρα εγχειριδίων που ασχολούνται με πρότυπα¹⁰, με την επιλογή ομάδας εργασίας αρχιτεκτόνων, συμβούλων κτιρίων βιβλιοθηκών κ.α. και η βιβλιογραφία όσο πάει και αυξάνεται. Αυτά τα εγχειρίδια συνεχώς επανεξετάζονται και αναθεωρούνται από άλλα που μιλάνε για τις νέες τεχνολογίες δίνοντας οδηγίες για την εφαρμογή τους. Τα δεδομένα όμως αλλάζουν και στο εξωτερικό με την έκρηξη και τη συνεχόμενη εξέλιξη του πληροφοριακού χώρου μέσω του δικτύου και των νέων τεχνολογιών, η διαχείριση του φυσικού χώρου δέχεται μεταβολές. Οι δικές τους ανάγκες να μειώσουν τους χώρους ή να συγκρατήσουν τις επεκτάσεις είναι πολύ μεγαλύτερες, έτσι το διαδίκτυο μετατρέπεται σε πλατφόρμα σωτηρίας. Οι χρήστες απαιτούν να έρχεται η πληροφορία άμεσα σε αυτούς κάτι που δημιουργεί μια χαστική κατάσταση σε βιβλιοθήκες μεγάλου μεγέθους και πονοκέφαλο στους εργαζόμενους που πρέπει να βρουν το σωστό πάτωμα, το σωστό ράφι, στο σωστό χρόνο.¹¹

9. Βλ. AMERICAN INSTITUTE OF ARCHITECT <http://www.aia.org>, ALA: <http://www.ala.org/Hbrary/facU7.html> κ.α.

10. Βλ. επίσης: ISO: <http://www.iso.org>, UNESCO: <http://www.unesco.org>, κ.α.

11. Βλ. «Χώρος και χρόνος είναι οι κατηγορίες που οργανώνουν την ψυχική και κοινωνική μας ζωή, άρα η αλλοίωση τους δεν είναι καθόλου ευκαταφρόνητο πρόβλημα». Pasini, W. *I tempi del Cuore*.

Λόγω της πολιτιστικής κληρονομιάς, της παιδείας τους και της κοινωνίας όπου ζουν θεωρούν πολύ λογικό να κάθονται άνετα να έχουν άπλετο φως και καθώς κοιτούν ψηλά να υπάρχει αρκετός χώρος. Να βλέπουν έξω από παράθυρα και αν είναι δυνατόν τη φύση. Η εικονική βιβλιοθήκη λύνει πολλά προβλήματα σε χρήστες και προσωπικό. Όχι μόνο χώρου αλλά και χρόνου.

Η παράδοση τους στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό τα project τους που άφηναν χώρο για μελλοντικές εξελίξεις αλλά και τα κτίρια σχεδιασμένα από μεγάλες αρχιτεκτονικές εταιρίες ή από τους σπουδαιότερους αρχιτέκτονες του 20ου αιώνα τους δίνουν το προβάδισμα και το εύκολο πέρασμα από τη μια κατάσταση στην άλλη. Αυτοί τουλάχιστον ξέρουν που και πως θα στεγάσουν τη γνώση είτε αυτή είναι στα παραδοσιακά υλικά είτε είναι σε ηλεκτρονική μορφή.

Η αισθητική των βιβλιοθηκών του 20ου αιώνα όταν επρόκειτο για νεοσύστατο κτίριο ή ανακατασκευή ακολουθούσε τους κανόνες της σύγχρονης αρχιτεκτονικής πρακτικής. Έτσι έχουμε πολύ μοντέρνα και εικαστικά αποτελέσματα τις περισσότερες φορές με μνημειακό χαρακτήρα.

4.1. Τι αισθητικά μηνύματα δίνουν οι βιβλιοθήκες στην Ελλάδα σήμερα;

Στην ελληνική πραγματικότητα οι βιβλιοθήκες δεν αντιμετωπίζουν ούτε προβλήματα χώρου ή χρόνου. Γιατί οι συλλογές μας είτε είναι μικρές είτε δεν έχουμε χώρους να στεγάσουμε τις υπάρχουσες συλλογές. Δεν μας ζητούν μελέτες χώρου ούτε τη σύσταση ομάδων εργασίας για κατασκευή-ανακατασκευή π.χ. τα περισσότερα σπουδαστήρια του ΑΠΘ είτε είναι στην πανεπιστημιούπολη είτε έξω απ' αυτήν δεν έγιναν σε χώρους ενδειγμένους για βιβλιοθήκες ή με κάποια έστω υποτυπώδη αρχιτεκτονική μελέτη. Αλλά σε χώρους που δόθηκαν και με κριτήρια τελείως αλλότρια απ' αυτά που θα έπρεπε να υπάρχουν για να στεγαστεί μια βιβλιοθήκη. Σε αυτούς τους ακατάλληλους χώρους, ερχόμαστε να προσθέσουμε και τη νέα τεχνολογία. Αν η πληροφοριακή τεχνολογία μπορεί να μας κάνει να είμαστε ανεξάρτητοι από κτίρια, τα κτίρια μας δεν είναι ανεξάρτητα τεχνολογίας. Η έλλειψη βασικών τεχνικών υποδομών κάνει τα κτίρια αφιλόξενα στη νέα τεχνολογία,¹² έτσι δεν καλύπτουν ούτε παλαιές ούτε νέες λειτουργίες και ανάγκες.

Η συναισθητική των ελεύθερων καλωδίων, του στενάχωρου χώρου, του σκοταδιού, της απόλυτης έλλειψης χρώματος, του θορύβου, του κίτς, του βολέματος γενικά βασιλεύει στις περισσότερες βιβλιοθήκες. Το πρόβλημα είναι ότι οι χώροι που επιλέχθηκαν ήταν από την αρχή ακατάλληλοι, τα νέα κτίρια βιβλιοθηκών που χτίστηκαν δεν προέβλεψαν νέες ανάγκες ή χτίστηκαν σε πολύ μικρά οικοπέδα, με μικρούς προϋπολογισμούς, χωρίς έμπει-

72. Βλ. Ελ. Ο. Τ.: <http://www.elot.gr>. π.χ. για πρότυπα ηλεκτρονικών συστημάτων σε κτίρια.

ρες ομάδες εργασίας και χωρίς να λάβουν υπόψη τους ειδικές κατηγορίες πληθυσμού (π.χ. άτομα με προβλήματα όρασης, κινητικά κα.). Το κτίριο κάνει πολύ καιρό να σχεδιαστεί και να χτιστεί, γι αυτό η μελέτη του πρέπει να είναι συστηματική και να συμβαδίζει με το περιεχόμενο του αλλά και με το περιβάλλον του, φυσικό και κοινωνικό. Η ουτοπία θα ήταν να πούμε σήμερα ότι αυτό που παρέχουμε στους χρήστες μας είναι ο χώρος. Έναν χώρο με τον καλύτερο και πιο σύγχρονο τεχνολογικά εξοπλισμό που σέβεται τις ανθρώπινες διαστάσεις και που κάνει τον «άνθρωπο» να νιώθει άνετα. Οι βιβλιοθήκες πρέπει να παρέχουν εκτός των άλλων χώρων -μια και συμμετέχουν ενεργά στη διαμόρφωση πληροφοριακής παιδείας και σε δραστηριότητες που σχετίζονται με εκπαιδευτικά θέματα ή εκπαίδευση χρηστών- αίθουσες διδασκαλίας, χώρους συνεδριάσεων και συναντήσεων, χώρους απομονωμένους για έρευνα σχεδιασμένους με όλες τις δυνατές τεχνικές εφαρμογές, Τα κτίρια δεν είναι μόνο για να στεγάσουν βιβλία και να παρέχουν αίθουσες ανάγνωσης, οι δυνατότητες των πολυμέσων ενσωματώνονται στην πληροφοριακή εργασία μια και αυτή γίνεται από online πηγές. Όλοι θα συμφωνήσουμε για τον κοινωνικό και εκπαιδευτικό ρόλο της βιβλιοθήκης, την απαίτηση για καλά τεχνολογικά εξοπλισμένους χώρους, ας ξεκινήσουμε όμως ζητώντας πρώτα κατάλληλους χώρους. Ας πείσουμε τους υπεύθυνους για κονδύλια και προϋπολογισμούς αλλά πριν απ' όλα αυτά ας αποκτήσουμε συνείδηση του χώρου που θέλουμε και κατάλληλες γνώσεις, γιατί το χειρότερο είναι να αρκούμαστε σε αυτή την εικόνα και να μην βλέπουμε τίποτα κακό γύρω μας. Στην Ελλάδα δεν προλάβαμε να αποκτήσουμε πείρα για το πως οργανώνεις σωστά το φυσικό χώρο της βιβλιοθήκης, τώρα όμως καλούμαστε να ξεπεράσουμε αυτό το κενό δημιουργώντας σύγχρονους χώρους που θα στεγάσουν σύγχρονες ανάγκες δίνοντας έμφαση σε νέες υπηρεσίες. Δεν πρέπει όμως να παραγκωνίσουμε την αισθητική προς χάρη της λειτουργικότητας, αλλά ούτε και η λειτουργικότητα να μας οδηγεί σε «πρακτικές» λύσεις, γι' αυτό πρέπει να συνεργαστούμε με τους ειδικούς και να αποκτήσουμε εμπειρίες και πείρα μέσα από την ομαδική εργασία έτσι ώστε να λύσουμε λειτουργικά και αισθητικά προβλήματα.

4.2. Χρηματοδότηση

Δεν θέλουμε να θίξουμε το αργό σύστημα του δημόσιου τομέα που θέλει να παραμένει απρόσωπο, ούτε τον διοικητικό μας ρόλο, αλλά να απαιτήσουμε από τα αρμόδια όργανα του πανεπιστημίου να συσταθούν διαρκείς συμβουλευτικές ομάδες εργασίας αρχιτεκτονικού σχεδιασμού βιβλιοθηκών. Να κάνουμε οργανωμένες προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση, έτσι ώστε να λύνουμε προβλήματα που αντιμετωπίζουμε στην καθημερινότητα μας και να απαλλαγούμε σταδιακά από άσχημες συνθήκες και κακόγουστες βιβλιοθήκες. Ζητώντας χρηματοδότηση για να κινηθούμε αποτελεσματικά, καλύτερους εξοπλισμούς για τον επανασχεδιασμό των λειτουργικών χώρων της βιβλιοθήκης

και τον εκσυγχρονισμό τους - μέσω συστηματικών και μελετημένων project- θα αναδεχθεί το συνολικό έργο που έχουμε παράγει μέχρι σήμερα (Οργάνωση, υπηρεσίες, πηγές κ.λπ.). Οι επισκευές ή η αναπαλαίωση, ή η ανακαίνιση του εσωτερικού χώρου των βιβλιοθηκών θα προσελκύσει τους χρήστες, θα ικανοποιήσει τις απαιτήσεις τους αναβαθμίσει εκτός από το χώρο και την ποιότητα ζωής όλων μας.

4.3 Ο ρόλος του βιβλιοθηκονόμου

Μη έχοντας πείρα στην κατασκευή και οργάνωση του φυσικού χώρου, αγνοώντας βασικές αρχές αρχιτεκτονικού σχεδιασμού και αισθητικής καλούμαστε να οργανώσουμε τους τεχνολογικά χώρους, ή να ανακατασκευάσουμε τους παλαιούς. Γνωρίζοντας ότι ο ρόλος μας έχει αλλάξει καθώς και το περιεχόμενο της βιβλιοθήκης μας, πρέπει να απαιτήσουμε να αλλάξει και η μορφή της για να μην βρεθούμε αντιμέτωποι με νέα προβλήματα. Άλλωστε θα πρέπει να έχουμε τον καθοριστικό ρόλο στη διαχείριση και όρ-----η του φυσικού και εικονικού χώρου των βιβλιοθηκών μας.

Η κακή επιλογή του χώρου¹⁴ μπορεί να προκαλέσει σοβαρές καταστροφές στις συλλογές, είναι καιρός από την αισθητική της αναγκαιότητας να περάσουμε στην αισθητική της λειτουργικότητας.

Η πρόκληση είναι μεγάλη αλλά αν σκεφτούμε ότι πριν από είκοσι πέντε χρόνια δεν υπήρχαν Σχολές Βιβλιοθηκονομίας,¹⁵ ούτε ειδικοί της πληροφόρησης ούτε οργανωμένες βιβλιοθήκες, σήμερα έχουμε από κάπου να ξεκινήσουμε. Μέσα στα πλαίσια της διαβίου εκπαίδευσης των βιβλιοθηκονόμων εκτός από την πληροφοριακή τεχνολογία (information technology) θα ήταν σκόπιμο, μέσα από σεμινάρια ή άλλη επιμόρφωση, να γνωρίσουμε πως να οργανώνουμε καλύτερα τις βιβλιοθήκες μας, όχι μόνο ως συλλογές αλλά και ως χώρους.

13. Για το ρόλο των βιβλιοθηκονόμων βλ. ΣΤΑΥΡΟΥ, Φωτεινή. *Οι αλλαγές στις Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες και επιπτώσεις τους στην οργάνωση του προσωπικού τους. Στο: 1οο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών. Το μάνατζμεντ στις Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες: πρακτικά. (Θεσσαλονίκη, 15-17 Οκτ. 2001). Θεσσαλονίκη: Υ.ΒΙ.Π., 2002, σ. 66-71.*

ΚΑΤΣΡΙΚΟΥ, Ανθή. *Ο ρόλος του βιβλιοθηκάρου κατά την περίοδο των αλλαγών. Στο: 1οο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Το μάνατζμεντ στις Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες: πρακτικά. (Θεσσαλονίκη 15-17 Οκτ. 2001). Θεσσαλονίκη: Υ.ΒΙ.Π., 2002, σ. 119-133.*

14. Σημείωση: Οι συντηρητές τονίζουν τι προκαλεί η υγρασία, αλλά π.χ. διατηρούμε ακόμα συλλογές σπάνιων βιβλίων και έργων τέχνης σε υπόγεια και εξακολουθούμε να κτίζουμε νέα υπόγεια για να στεγάσουμε βιβλιοθήκες, ή, τις βγάζουμε στις ταράτσες στον ήλιο σε πανέμορφες κατασκευές από γυαλί.

15. *Πα τα προγράμματα σπουδών βλ. www.teithe.gr/Academic/libd.html & www.ionio.gr*

4.4. Εκπαίδευση

Πρόταση μας λοιπόν είναι να υπάρχουν μαθήματα αρχιτεκτονικής βιβλιοθηκών όπως υπάρχουν μαθήματα για συντήρηση τα οποία όχι μόνο να ασχολούνται με τη γνώση τεχνικών φωτισμού, ακουστικής, αερισμού, τις προδιαγραφές εξοπλισμού βιβλιοθηκών, ηλιοπροστασίας, πυρασφάλειας, εργονομίας, ανθρωπομετρίας αλλά και με θέματα όπως η εκπόνηση μελέτης χώρου, η στρατηγική σχεδιασμού καθώς επίσης και με την ελληνική νομοθεσία και νομολογία που αφορά τα παραπάνω. Καλό θα ήταν να γνωρίζουμε με ποιους θα συνεργαστούμε ή πως θα κάνουμε ένα project, για να μην αφήσουμε την τύχη των βιβλιοθηκών σε άλλα χέρια. Τα οποία μπορεί να έχουν τις γνώσεις για να χτίσουν ένα κτίριο, ή για να βάλουν έπιπλα και να διαλέξουν χρώματα, αλλά δεν γνωρίζουν πως δουλεύει μια βιβλιοθήκη παρά μόνο ως απλοί χρήστες στην καλύτερη περίπτωση. Σκοπός μας δεν είναι να κάνουμε κριτική στους αρχιτέκτονες. Πιστεύουμε ότι έχουμε καλό δυναμικό στην Ελλάδα σήμερα.¹⁶

Ο αρχιτεκτονικός όμως σύμβουλος πρέπει να προέρχεται από βιβλιοθηκονομικό περιβάλλον, να γνωρίζει καλά την επαγγελματική γλώσσα, να μπορεί να σχεδιάζει ένα λεπτομερειακό πρόγραμμα χτισίματος, να επιλέγει τον αρχιτέκτονα, να επικοινωνεί μαζί του μέσω μιας κοινής γλώσσας η οποία θα οδηγήσει κατανόηση των λειτουργιών της βιβλιοθήκης που θέλουμε να κατασκευάσουμε, σε λειτουργική ομορφιά και σε αισθητικά αποτελέσματα όχι αμφιβόλου αξίας.

Επειδή εμείς καλούμαστε άτυπα να γίνουμε σύμβουλοι για τους χώρους της βιβλιοθήκης μας θα πρέπει να έχουμε μια σχετική κατάρτιση, η οποία δεν πρέπει να προέρχεται μόνο από βιβλιογραφικές πηγές ή εμπειρικές προσεγγίσεις, αλλά και από την παιδεία μας που θα μας ευαισθητοποιήσει και σε θέματα αισθητικής.

5. Επίλογος

θα ήταν ενδιαφέρον να οργανωθεί και στη χώρα μας ένα συνέδριο με θέμα την αρχιτεκτονική των βιβλιοθηκών,¹⁷ τα τελευταία χρόνια έχει οργανωθεί μόνο μία ημερίδα από το ΕΜΠ και τη Σχολή Αρχιτεκτονικής του ΑΠΘ,¹⁸ το οποίο θα κάλυπτε προς το παρόν το κενό που υπάρχει και στην εκπαίδευση και στην ελληνική βιβλιογραφία.

16. Απόδειξη είναι ότι πήραμε το τρίτο βραβείο σε διεθνή αρχιτεκτονικό διαγωνισμό για τη μελλοντική βιβλιοθήκη (ACADIA), βλ. www.acadia.org/competition-98/winners.html

17. Βλ. *A space for the future: library buildings in 21st century*, (Helsinki, 2-3 June), Finland. <http://www.lib.hel.fi/conf02/>.

18. Οι μεγάλες βιβλιοθήκες: από την Αλεξάνδρεια στο Παρίσι, Τμήμα αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβειου Πολυτεχνείου, Φεβρ. 1998 και Τμήμα Αρχιτεκτόνων Α.Π.Θ., Μάρτ. 1998. (Βλ. www.lib.auth.gr/training/Neal.htm).

Γνωρίζοντας ότι δεν υπάρχουν ειδικά μαθήματα ούτε στην αρχιτεκτονική ούτε στη βιβλιοθηκονομία αλλά ούτε και πουθενά αλλού, θα ήταν χρήσιμο για αρχή οι εμπειρίες όλων μας. Το θέμα του χώρου των βιβλιοθηκών, της αισθητικής και της λειτουργικότητας του μπροστά στις νέες τεχνολογίες είναι κάτι που πρέπει να μας απασχολήσει σοβαρά τα επόμενα χρόνια μια και εκ των πραγμάτων η μορφή των βιβλιοθηκών θα αλλάξει ριζικά.

Αποφεύγοντας μελλοντολογικές τοποθετήσεις και έχοντας υπόψη μας ότι περνάμε από τις παραδοσιακές μορφές οργάνωσης του χώρου και χρόνου σε σύγχρονες, δεν μπορούμε να προδιαγράψουμε εύκολα το αρχιτεκτονικό μέλλον των βιβλιοθηκών, ενόψει των ραγδαίων εξελίξεων που διαφαίνονται, αλλά ούτε να καθηλωθούμε σε ένα παρόν που μεταλλάσσεται συνέχεια μη αποδεχόμενοι την καινοτομία και την εξέλιξη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

---

1. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ, Μ. Ε. Κτιριακός σχεδιασμός και τεχνολογικός εξοπλισμός. Στο: 10ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Το μάνατζμεντ στις Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες: πρακτικά. (Θεσσαλονίκη, 15-17 Οκτ. 2001). Θεσσαλονίκη : Υ.ΒΙ.Π., 2002, σ. 173-177.
2. ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ, Χρήστος. Νεοελληνική αρχιτεκτονική και αστική ιδεολογία, Αθήνα, Δωδώνη, 1982.
3. ΜΠΙΡΗΣ, Τάσος Κ. Αρχιτεκτονικής σημάδια και διδάγματα, 2η έκδ., Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1999.
4. ΝΙΚΗΤΑΚΗΣ, Μιχάλης. Η εργονομία στο χώρο των βιβλιοθηκών. Στο : 9ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Σύνδεση ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών με την εκπαιδευτική διαδικασία : πρακτικά. (Αθήνα, 18-20 Δεκ. 2000). Αθήνα : Κεντρική Βιβλιοθήκη ΕΜΠ, 2002, σ. 193-201.
5. ΣΦΑΕΛΛΟΣ, Χ.Α. Αρχιτεκτονική : η μορφή της σκέψης στο φυσικό χώρο, Αθήνα, Γνώση, 1991.
6. ΤΟΡΑΚΗ, Κατερίνα. Η διαχείριση φυσικού και εικονικού χώρου σε ένα δικτυωμένο σύστημα βιβλιοθηκών. Στο: 10ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Το μάνατζμεντ στις Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες: πρακτικά. (Θεσσαλονίκη 15-17 Οκτ. 2001). Θεσσαλονίκη : Υ.ΒΙ.Π., 2002, σ. 55-65.
7. ΤΣΟΥΝΗ, Λούση. Σχεδιασμός και μελέτη πανεπιστημιακών βιβλιοθηκών. Στο: 6ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Οι Ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες και η πρόκληση του εκσυγχρονισμού : πρακτικά. (Αθήνα, 5-7 Νοέμ. 1997). Αθήνα : ΕΚΠΑ, 1998, σ. 121-124.

8. ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ, Δημήτρης. Νεοελληνική αρχιτεκτονική : αρχιτεκτονική θεωρία και πράξη 1830-1980 σαν αντανάκλαση των ιδεολογικών επιλογών της νεοελληνικής κουλτούρας, Αθήνα, Μέλισσα, 1984.
9. ΦΡΑΝΤΖΗ, Ηρώ. Διαχείριση πληροφοριακού υλικού στην ηλεκτρονική εποχή. Σύγχρονη Βιβλιοθήκη & υπηρεσίες πληροφόρησης., (12), Ιαν.-Φεβρ. 2002 : 32-42.
10. Πολιτική για τη διατήρηση και τη συντήρηση των συλλογών των βιβλιοθηκών: πρακτικά. (Αθήνα, 10-12 Μαΐου 2000). Αθήνα : Βιβλιοθήκη Σχολής Καλών Τεχνών, 2000.
11. DAHLGREN, Anders C. 2001 AIA/ALA Library Building Award Program. Library Administration & Management, 15 (3), Summer 2001 : 132-140.
12. ELLIOTT, Cecil D. Technics and architecture, Cambridge, Mass., MIT Press, 1992.
13. FRAMPTON, Kenneth. Μοντέρνα αρχιτεκτονική : ιστορία και κριτική, Αθήνα, Θεμέλιο, 1987.
14. KONYA, Allan. Libraries: a briefing and design guide, London, Architectural Press, c1986.
15. KOULERMOS, Panos. 20th century European Rationalism, London, Academy Editions, 1995.
16. MCCARTHY, Richard C. Designing better libraries: selecting and working with building professionals, Wisconsin, Highsmith Press, 1995.
17. ROSSI, Aldo. Η αρχιτεκτονική της πόλης, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 1991.
18. SANNWALD, William W. Checklist of library building design considerations, 3rd ed., Chicago, ALA, 1997.
19. SEADLE, Michael. The physical dimension of information space. Library HiTech, 20(1), 2002:6-7.
20. THOMPSON, Godfrey. Planning and design of library buildings, 3rd ed., Oxford, Butterworth Architecture, 1989.
21. Libraries: new concepts in architecture & design, Tokyo, Meisei, 1995.
22. Libraries for the future, Chicago, ALA, 1992.
23. Library Builders, London, Academy Editions, c1997.
24. The Library of Congress, 1st ed., New York, Norton, 1997.